

"EKTE BARNDOM"

Barndomsforståelse- et perspektivskifte

av

Mattias Øhra

Denne artikkelen tar utgangspunkt i at barndom først og fremst er en sosial og historisk konstruksjon. I dette ligger det en forståelse av at ulike kulturer opp gjennom historien har konstruert ulike ideer om barn og barndom. Barnet vokser opp på de voksnes betingelser og blir således fortolket ut fra sin samtids bilder av hva barndom er. Samtidig blir barnet stilt overfor korreksjonsprosesser hvis det avviker fra de forventninger som er rettet mot det. Slik dreier barndom seg i stor grad om talemåter, handlinger og praksiser som kontrollerer definisjonsmakten og den endelige bestemmelse av hva det "normale" og det "naturlige" barnet skal være. Begrepet "naturlig" er et uttrykk for tilstander slik de har vært i lang tid, eller det vi rett og slett er vant med. Uønskede normer, verdier og praksiser forsvares ofte ved at de knyttes til det "unaturlige", eller at det strider mot naturen. "Naturen" som metafor er et av de sterkeste retoriske virkemidlene vi har.

Barndommens historie dreier seg om ulike mentaliteter og forståelsesmåter omkring barn opp igjennom historien. Med andre ord lever hver tid med sin spesielle versjon av hvordan barn og barndom skal forstås (Ariès 1986). Noen fasit for hva som er den riktige eller sanne barndom finnes ikke, selv om man ofte skulle tro at så var tilfelle.

Innenfor fagprofesjoner som pedagogikk og psykologi ser vi ofte eksempler på en ahistorisk tilnærming til en forståelse av barndom. Ved hjelp av ulike vitenskapelige metoder og nitid systematisering og klassifisering tror man her å ha kommet til bunns i mysteriet, og å ha avdekket barnets "sanne natur". Slik har forskjellige teoretikere konstruert ulike barndomsforståelser gjennom observasjon av sine egne barn. Charles Darwin observerte sin sønn Doddy og fant følelser; James Mark Baldwin observerte sin datter Polly og fant tanker; Sigmund Freud observerte Anna og fant libido. John Watson observerte Billy og fant ubetingede responser; Jean Piaget observerte Jacqueline og fant adaptiv assimilasjon, B.F Skinner observerte Debra og fant et barn i en boks (Kessen 1983). Det er på det rene at det i produksjonen av disse teoriene ikke er snakk om forskjellige måter å omtale det samme objektsbarnet. Det dreier seg mer om variasjoner av språkssystemer som fastsetter ulike metoder for å studere spesielle utvalgte fenomener, med hele deres apparat av språk, metode og tilpasset problematisering. En slik psykologi og pedagogikk ser ikke at den selv er en sosial og historisk konstruksjon,

men tror om seg selv at den har et nøytralt og objektivt utgangspunkt hvorfra den kan forklare mennesket. Filosofiens problemer har måttet vike plassen for en ahistorisk psykologisme og pedagogisme og deres påtrengende bestemmelse av hva mennesket er. Noe av denne artikkelens mål er å kunne tilføre de profesjoner som i dag arbeider med barn, et alternativt kritisk perspektiv. Et perspektiv som bidrar til å se barndomsforståelser som uttrykk for kulturelle og normative prosesser og ikke som nøytrale objektive virkelighetsleverandører.

Når det i dag snakkes om kompetanse, det kompetente barn, den kompetente pedagog, endringskompetanse osv er dette en sjargong som forteller oss om en ny tid og en ny retorikk. Nye kompliserte oppgaver ligger foran oss. Der man før snakket om dugelighet, talent og erfaring, snakkes det nå om kompetanse. Først ble kompetanse etterspurt av næringslivet, men etter hvert er kompetansebegrepet nærmest blitt en slager i resten av samfunnet. Der hvor barns kompetanse bestemmes, bestemmes også dets “natur”. Det er ikke urimelig å hevde at fremtidens barn trenger en endringskompetanse, en erfaring i å takle forandringer i en verden preget av rask utvikling og endring. Mitt poeng er at vi innenfor de pedagogiske miljøer trenger en “timeout” i den forstand at det er de sterke fagprofesjoner som til en hver tid er med på å bestemme hva barndom er, som først og fremst trenger endringskompetanse.

Med utgangspunkt i opplysningsfilosofen Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778) vil jeg vise hvordan det “ekte” og “naturlige” bestemmes av bestemte talemåter og definisjoner.

Gjennom en problematisering av Rousseau skal jeg prøve å vise hvordan barndom konstrueres gjennom retorikken om barnet og det “naturlige”. Der det “naturlige” defineres, bestemmes det enkelte fenomens grunnlag og skjebne.

I siste del av kapitelet problematiseres vår tids bestemmelse av det “ekte” og “naturlige” gjennom den franske idehistoriker og filosof Michel Foucault (1926 - 1984). Foucault vil finne ut av hvordan kunnskap blir til, hvordan verden forklares og ordnes. Hans påstand er at kunnskap og kunnskapsområder blir til mer tilfeldig og mer basert på makt enn det vi tradisjonelt liker å tro. Kunnskapen om hvordan ting henger sammen og om hva som er naturlig og unaturlig er i dette perspektivet ikke snakk om nøytrale objektive beskrivelser av den “virkelige” naturen, men snarere et bestemt kunnskapsregime og dets undertrykkelse av andre måter å ordne og bestemme verden på.

Slik har alle kulturer sin “unatur”, tabuiserte værensformer som ligger utenfor etablerte naturkonstruksjoner og som således ikke “eksisterer”. De nevnes ikke, fordi de ikke passer inn i de etablerte vitenshierarkienes forklaring av verden. På denne måten produserer ulike epoker erkjennelser som er styrt av underliggende strukturer, og derigjennom et system av begreper, eller koder, som begrenser hva som kan tenkes innenfor epoken (Foucault 1994). Hva de ulike epoker holder for å være “naturlig” innenfor deres barndomskonstruksjon er derfor først og fremst et uttrykk for makt.¹

¹ Kunnskapspremisser for hvordan barndom skal forstås og som dermed bestemmer barndommens reelle idegrunnlag. Slik blir begrepet makt i denne artikkelen nært knyttet til begrepet definisjonsmakt.

Jean Jacques Rousseaus konstruksjon av barndommen

Det er få som har påvirket den moderne tids barndomskonstruksjon på en så dyptgående måte som Jean Jacques Rousseau. Det ville vært umulig å ta for seg barndomsbegrepet uten å ta for seg Rousseau. Rousseau blir av mange regnet for den som oppdager barnet og således inntar barnets perspektiv. I det neste vil det fra ulike innfallsvinkler argumenteres for at Rousseau ikke er den som finner barndommen, eller oppdager barnet. Snarere argumenteres det for at Rousseau konstruerer en forståelse av barnet, som setter igang en ny praksis og forståelse om barn og barndom som kjennetegnes av sentimentalitet, og en romantikk rundt følelser og natur.

Skal vi kunne nærme oss Rousseaus konstruksjon av barndommen, kan vi ikke se hans teorier om oppdragelse atskilt fra hans samfunnsteori. Rousseaus forhold til modernitetsprosessen var dobbel. På den ene siden søkte han å bryte med tradisjonen gjennom en svært optimistisk holdning til det gode i mennesket. Men allerede i første setning i “Emile”, forstår vi at det ikke er en tillitserklæring til opplysningens optimisme og en tro på at man nå levde i den beste av alle mulige verdener: “Everything is good as it leaves the hand of the Author of things; everything degenerates in the hands of man” (Rousseau 1991:37). Etter Rousseaus mening ligger hovedproblemet i samtidens kultur. Han angriper de rådende verdier og kritiserer sterkt opplysningstidens nye framtidsoptimisme. Rousseau, forstått som opplysningens forkjemper blir også opplysningens største baktaler (Steinsholt 1993).

Rousseaus psykologi.

Rousseau søker å løse problemet mellom subjektet og sannheten. Grunnlaget for hans konstruksjon av det “sanne subjekt” ligger i bruken av metaforer for, og mytologiske bilder på, det “naturlige”. Han støtter seg på en verdslig syndefallsmyte. Den kristne tretrinnsantropologi: paradistilstand, syndstilstand og nådetilstand omformes av Rousseau til en verdslig tredeling: *opprinnelig naturtilstand*, *kulturtilstand* og *nyetablert naturtilstand* (Winther-Jensen 1991). I den nyetablerte naturtilstand legges vekten først og fremst på sansene. Det er via sansene vi gradvis kan erverve oss fornuften. Rousseaus subjekt er ikke et tenkende, men først og fremst et følende subjekt. Rousseaus konstruksjon av barnets natur er derfor ubønnhørlig knyttet til det sanselige. Gjennom sansene taler naturen. Rousseaus fremhever naturen som det som ubesmittet taler til mennesket, og det som mennesket fritt må la strømme gjennom seg for å kunne fremtre som et helt og autentisk menneske. Det mytologiske aspektet finnes i institueringen av naturen som det som bestemmer menneskets utvikling. Sannheten skal frigjøre de som velger den rette vei, mens for de resterende vil det gå ille. Slik fremstår ofte Rousseaus tekster nærmest som profetisk og religiøs tale.

Våre lidenskaper er fundamentet for opprettholdelsen av mennesket. Hvis man skulle forhindre at lidenskapene kom til uttrykk, vil det være det samme som å ta livet av mennesket. Lidenskapene er Guds vilje, fordi det Gud ønsker at mennesket skal gjøre, det befaler han ikke. Han innskriver det i menneskets hjerte. “Følelsen er det, der giver os vort egentlige værd: vi er små ved vor oplysning, men store ved vore følelser” (Rousseau i Thyge Winther-Jensen 1989: 105). Gjennom hele Rousseaus forfatterskap er følelsen noe som går igjen, som et grunnleggende tema.

Rousseau avskyr det “selskapssyke” mennesket som frykter ensomhet og taushet. Han avskyr den paniske tilflukten til den annen eller det annet, som stadfester at mennesket er til (Aarnes 1995). Menneskets avhengighet av andre, dets *autofobi* - angsten for å være seg selv er det som bringer mennesket for fall. «Mennesket er som et mørkredd barn som må tilkalle andre for å falle til ro igjen. Det er merket av det ontologiske svinn» (Ibid:148). Denne heteronomi er negativ for Rousseau og er en følge av at mennesket er fremmedgjort for dets grunnleggende følelser. Fordi mennesket i dets sosialitet er blitt fremmedgjort overfor sine “naturlige følelser”, søker det bekræftelser i det materielle og blant mennesker. I denne perverterte kulturen er det, ifølge Rousseau, kun et evig jag etter å få bekreftet sin egen forfengelighet. Følelsen er det dypeste prinsipp i oss, og det er først og fremst i den vi finner den nødvendige rettesnor for handling og sameksistens. Rousseau søker å løse problemet ved å konstruere et nytt subjekt. I oppdragelsen ligger potensialet til å revolusjonere kulturen, og i dette fremveksten av den moderne forståelsen om det “autentiske” subjekt. “Det var gjennom oppdragelsen han øynet muligheten for en ny kultur. Det nye samfunnet skulle bygges på et nytt menneske, et nytt subjekt og en ny mentalitet” (Løvlie 1995:1).

Med Rousseau får vi to moderne ideer om selvet. Den første innebærer at “selvet” har en fantastisk indre rikdom som kan nås via “hertet”. Det andre er at man skal klargjøre sine egne subjektive bevissthetsstrukturer og derigjennom tilegne seg kunnskap om menneskenes natur. (Steinsholt 1993). Rousseaus “indre selv” skulle for mange bli et middel til å motsette seg den rasjonelle og instrumentelle tenkningen, som kom til å prege det moderne samfunn. Dagens diskusjoner om fremmedgjøring og tap av mening, i en uoversiktlig verden, har sterke tilknytninger til Rousseau.

Kritikk av Rousseaus naturkonstruksjon

Den amerikanske litteraturprofessoren Camille Paglia (1947) problematiserer Rousseaus naive forhold til naturen, hans manglende vilje til å se naturens grufullhet. Mot Rousseau mener Paglia at det er Marquis de Sade² som gir oss det sanne inntrykket av naturen. «But nature's reality is sadean, red in tooth and claw.....Nature is a decadent tree loaded with rotten fruit, a «ripe» corpse bursting its skin and dribbling foul matter» (Paglia 1992:423). Makt, ondskap og den sterkeste rett er like naturlig som en blomstereng i morgengryet. Det er ikke mulig å forklare råskapen i verden med henvisning til en dekadent kultur. De Sades budskap er at naturen selv er dekadent. Slik hevder Paglia at de Sade nærmest driver ap med Rousseau : “Sade's work is a comprehensive satiric critique of Rousseau, written in the decade after the first failed Rousseauist experiment, the French Revolution, which ended, not in political paradise, but in the hell of the Reign of Terror”. (Ibid:2). For Rousseau springer ondskapen ut av negative miljøpåvirkninger i kulturen. For å unngå den korrupte kulturen, må vi la naturen strømme fritt gjennom oss. Å vende tilbake til naturen betyr for De Sade å gi begjæret og volden frie tøyler.

² Marquis de Sade 1740 – 1814 Fransk forfatter hvor begrepet ”sadisme” er knyttet til. deSades romanfigurer dyrker perversoner og tortur.

Som romantikkens far legger Rousseau forholdene til rette for en sentimentalisering av barnet, mens deSade foregriper Nietzsche, Darwin og Freud. Rousseaus uskyldsrene barn blir rake motsetningen til Freuds senere barndomskonstruksjon, hvor barnet kjennetegnes av naturens aggressivitet og egoisme. Det er Freud som har rett og Rousseau som tar feil, hevder Paglia. Der barnet for Augustin var en manifestasjon av syndefallet, fremstår barnet for Paglia som en manifestasjon av naturen. Slik blir Paglia den ekstreme motsatsen til Rousseau. “Children are monsters of unbridled egotism and will, for they spring directly from nature, hostile intimations of immorality. We carry that daemonic will within us forever” (Paglia 1992:4). Der hvor barnet for Rousseau representerer en harmonisk og ren natur, representerer barnet for Paglia en natur preget av råskap og egoisme som vi må beskytte oss mot. Barnet trenger med andre ord oppdragelse i en kultur som kan demme opp mot kaoskrefter i naturen. Kritikken mot Rousseaus ligger i at hans naturforståelse kan føre til en fornektelse av naturens uendelige råskap, lidelse og meningsløshet.

Emile, et naturbarn eller en konstruksjon?

Det er den tapte naivitet Rousseau vil at vi skal finne tilbake til. Problemet er bare at den nye kunnskapen legitimeres gjennom en maskert fornuft og rasjonalitet. Paradokset i den moderne sentimentaliteten ligger i at det impulsive ikke kan forstå, eller erkjenne seg selv umiddelbart. Man kan ikke dyrke det impulsive, fordi det umiddelbare da vil opphøre. Dyrkelsen av naturen som det umiddelbare formidles på en fordekt måte gjennom fornuften. Når det gode borgerskap på 1700-tallet drar ut på landet for å finne tilbake til naturen, blir ingen av dem bønder eller enkle mennesker av den grunn.

Det Rousseau konstruerer gjennom “Emile”, er et skapt menneske i sitt bilde, og deretter proklamerer han at det samme mennesket er fritt. “Emile” blir til slutt identisk med sin læremester. Som Gud skapte mennesket i sitt bilde, skapes “Emile” i Rousseaus bilde. Rousseaus barndomskonstruksjon uttrykker med andre ord en naturens retorikk og et maktspråk, like mye som det er uttrykk for det genuint frie barnet, som selv skal leve ut sin egen natur.

I det neste skal vi fortsatt problematisere barndom forstått som natur. Med hjelp av Michel Foucault skal vi forsterke påstanden om at barndom ikke kan forstås som bare natur, men at barndom og barndomsforståelse først og fremst dreier seg om bestemmelser som er betinget av historiske, sosiale og kulturelle prosesser.

BARNDOMSKONTRUKSJONER I LYS AV MICHEL FOUCAULT'S PROBLEMATISERING AV BEKJENNELSE OG DISIPLIN

Sannhet er noe som inntreffer for en ide
(John Dewey)

Bekjennelsen

I "Viljen Til Viten" problematiserer Foucault (1995) kravet om at man til stadighet skal bekjenne sannheten om seg selv. Denne erkjennelse endrer seg på 1700-tallet fra å være et ideal til å bli en alminnelig samfunnsplikt. Foucault viser til Laterankonsilet i år 1215, hvor han mener de første bekjennelsesteknikker fremkommer. Her utvikles forhørs- og undersøkelsesmetoder, og her opprettes inkvisisjonsdomstoler. Etter hvert ser man et tiltagende engasjement fra kongemaktens side når det gjelder andel i rettsforfølgelse av lovovertrедelser på bekostning av private forliksprosedyrer. "...Alt sammen har bidratt til å gi bekjennelsen en sentral rolle innenfor den sivile og religiøse maktordning" (Foucault 1995:68). Når vi i dag oppfordres gjennom freudiansk tankegods til å "stå frem", "åpne oss", "bekjenne" osv, er dette talemåter som er eldre enn Freud. Derimot har Freud blitt det siste århundres fremste talsmann for, og forsvarer av, den samme tankegang. I psykoanalysen er målet å finne veien til sannheten gjennom avsløringen av den seksuelle hemmelighet, og dermed frigjøre seksualiteten ved å fjerne fortrenningene. Denne prosessen befester seg på en totaliserende måte gjennom at den til slutt går i ett med "naturen". Slik blir bekjennelsen et naturbehov.

"Plikten til å bekjenne strømmer nå til oss fra så mange forskjellige punkter, den er heretter så dypt innpodet i oss, at vi ikke lenger oppfatter den som virkningen av en makt som tvinger oss. Tvert imot synes det som om sannheten, som utgjør det aller hemmeligste i oss selv, "ønsker" å komme frem i lyset. Og hvis ikke den kommer frem i dagen, så synes det som om en tvang holder den tilbake, som om den utsettes for maktens vold, og som om den til slutt bare kan formulere seg takket være en slags frigjøring" (Foucault 1995:70).

Den som virkelig setter fart på "bekjennelsen" som et ideal er Rousseau. I sin bok "Bekjennelser" (1781) har Rousseau som mål "å avsløre sitt indre", noe som for senere generasjoner skulle bli spiren til en romantisk individualisme. I sine bekjennelser angir også Rousseau forholdet mellom sin seksualitet som barn og hans identitet som voksen. Paglia mener det er Rousseau som setter i gang hele den moderne vestlige kulturs konstellasjon om seksualitet og identitet. «He was the first to claim what we call sexual identity. Before the late eighteenth century, identity was determined internally by moral consciousness and externally by family and social class. Rousseau anticipates Freud in inserting sex into the childhood drama of character development" (Paglia 1992: 233). Paglia henviser til «Bekjennelser» (Rousseau 1995) for å vise at Rousseau er den første som bl.a. knytter perversjoner til traumer i barndommen. Han forteller at visse hendelser i barndommen formet hans seksuelle lyster eller smak som voksen. I første boken av "Bekjennelser" fortelles det om den tredveårige frøken Lambercier som hadde et visst oppdrageransvar ovenfor ham som barn. Det hendte nå og da at gutten fikk straff, og det er i tilknytning til det Rousseau sier:

“Och det besynnerligaste är, att detta straff förenade mig i en än ömmare kärlek med den, som hade tildelat mig det.Vem skulle tro, att denna kroppsliga äga, som en flicka på trettio år tilldelade mig i en ålder av åtta, blivit bestämmande över mina böjelser, mina begär, mina lidelser, mitt hela jag för åtestoden av mitt liv och detta just i en riktning alldeles motsatt den, som naturenligt kunde ha väntats?Att ha en befallande härskarinna att kasta mig på knä för lyda hennes order, tigga henne om förlåtelse för det ena eller andra, det blev för mig njutningar av en obeskrivlig sötma” (Rousseau 1995:26,27,29).

Når Rousseau snakker om naturen, sier Paglia, snakker han om kvinnen, herskerinnen eller “mother nature” som han kaster seg på kne for.

For forståelsen av barndom blir den nye ideologien om bekjennelse sentral fordi mennesket ikke lenger skal forstås religiøst, men avdekkes gjennom en indre verdslig tilståelse. Seksualitet og barndom blir sentralt når menneskets autenticitet skal avdekkes. Barnets seksuelle drifter blir sentralt for den nye barndomskonstruksjonen. På den måten er f.eks. E.H.Eriksons utviklingspsykologiske teori bygget på en en kartlegging av driftsmønstre henholdsvis delt inn i stadiene: oral, anal, genital og latens. Slik er seksualitet i vår tid allerede fra vi fødes blitt noe av det mest sentrale når vi snakker om identitet.

Et moderne eksempel i dette henseende er sexologen som i god opplysningstradisjon overfører skolementaliteten til det seksuelle området. Lysten skal oppdras i overensstemmelse med pedagogisk rasjonalitet og orden. For Foucault er det et viktig anliggende at det moderne samfunn ikke har henvist kjønnet til en skyggetilværelse, men derimot talt om det på en slik måte at det fremstår som selve hemmeligheten. Det er ikke kun det at det blir talt om sex, og at alle tvinges til å tale om det, men i det moderne samfunn formulerer man sannheten om kjønnet og begjæret. Slik danner seksualiteten kongeveien til det moderne individs selvforståelse, og den blir et hvert menneskets “sannhetsseismograf” (Heede 1992). Sannheten om kjønnet blir til gjennom mistanken om at seksualiteten representerer en farlig makt som unndrar seg kontroll. Seksualiteten fremtrer som det svake punkt i et ellers gjennomregulert samfunn.

Denne viljen til viten fører mennesket inn i nye maktteknologier, gjennom at den forleder oss til å tro at den er veien til vår frigjørelse. “Det ironiske ved denne anordningen er at den får oss til å tro at det dreier seg om vår “frigjøring” ”. (Foucault 1995:176). Det at mennesket forstås gjennom seksualitet og drifter er for Foucault eksempler på hvordan det moderne mennesket fanges inn i opplysningstidens nye tenkemåte, som svarer til den nye tids krav om tilpasning og kontroll. Den “sanne” kjønnsdrift blir et parameter på det autentiske sanne mennesket. Gjennom fravikelse fra de nye sannheter om seksualiteten, fanges mennesket inn i en ny maktteknologi, hvor det får sitt pass påskrevet i form av anormalitet og patologi.

Det blir ekstremt viktig å avdekke avviket fra det normale. Barndommen blir det felt hvor innsatsen sterkt settes inn gjennom bl.a. at ulike vitenskapelige disipliner vokser frem. Vi får en barndoms: biologi, psykologi, sosiologi, pedagogikk osv, som alle søker å avdekke den sanne barndommen eller barnets natur. Fra århundreskiftet og opp til vår tid har frykten for at vi er i ferd, eller allerede har mistet det autentiske, ekte, naturlige etc vært en av samfunnsvitenskapenes største bekymring. Denne pessimismen er også noe mange barn i dag lærer seg å leve med som en ”naturlig” del av de voksnes angst.

En gang for lenge siden forsto mennesket seg selv i et religiøst kosmos som hadde klare maktføringer for det enkelte individ. I dag forstår vi oss selv gjennom en bekjennende seksualitet i et gjennomterapeutisk samfunn. Ved stadig å bekjenne sannheten om oss selv har vi nok vunnet noe, men samtidig er det også snakk om nye retoriske maktforhold og nye måter å ordne og disiplinere verden på.

Disiplin

Sentralt i den moderne barndomskonstruksjon ligger dannelsen en indre oppdragelse hvor barna ikke lenger kontrolleres utenfra, men gjennom selvdisciplin.

De nye ideene om straff og disiplin fremkommer, sier Foucault, ved overgangen³ fra herskernes rett til å ta liv og la undersåttene leve, til herskernes rett til å skape, fremme og forme sine undersåtters liv (Foucault 1994). De nye disiplineringsmetodene etableres gjennom fremveksten av nye ideer om disiplinering og normalisering via maktmekanismer som direkte innvirker på menneskekroppen. Målet er føyelige og arbeidsvillige kroppar som søkes frembragt gjennom en hel rekke virkemidler og praksiser. Vi finner dem i fremveksten av skoler, fabrikker, sykehus, den nye borgelige familien, militærvesenet osv. hvor kroppene plasseres for å lydiggjøres og disciplineres. Barnet settes i skolen hvor det overvåkes av lærerens kliniske blikk fra kateteret. Målet for oppdragelsen blir barnet som selv har tilegnet seg et klinisk blikk og er i stand til å overvåke seg selv.

Slik kjennetegnes moderniseringen ved en institusjonalisering av kroppslig kontroll. Parallelt med fremveksten av en ny disiplineringsmåte, fremkommer også ideen om den moderne "sjel". "Historien om denne straffemaktens "mikrofysikk" ville i så fall være historien, eller en del av historien, om hvordan den moderne "sjel" ble til" (Foucault 1994:31). I motsetning til den eldre kristne filosofi som så på sjelen som potensiell skyldig og straffbar, blir den moderne sjel direkte skapt ut fra de nye straffe- og overvåkningsprosedyrene. Der straffen tidligere gjennom tortur, pinsler og overgrep rammet den dømtes kropp, rammer den nå den dømtes sjel gjennom en humanisering, og er dermed også en straff preget av en vilje til å endre eller omskape den dømte. Straff blir nå mer en form for bearbeidelse, hvor sinnet blir den overflate makten kan innskrives på. "Det mennesket vi hører så mye om og som skal frigjøres, er selv virkningen av en mye dypere underkuelse. Den "sjel" som bor i mennesket og gjør at det eksisterer, er selv en del av myndighetenes herredømme over kroppen. Sjelen, en politisk anatomis virkning og instrument; sjelen, legemets fengsel" (Ibid:31-32).

Den nye barndomskonstruksjonen knyttes derfor til den store oppgaven om å danne i barnet en sjel, som gjør det mottagelig for den nye maktens vilje. Stedet for denne dannelsesprosessen er den nye skolen. En skole som gjennom ulike praksiser og gjennom til dels sofistikerte disiplineringssteknologier skaper en ny barndom. En barndom hvor kroppen og leken temmes gjennom et totalsystem som overvåker barnets livsrom. En disiplineringsideologi som har det klare mål at barnet eller eleven retter det kliniske overvåkende blikket mot seg selv, for hele tiden å påse at det er innefor det normale og det forventede. Redselen for å bli stilt frem som avviker eller den utstøtte skaper ønsket hos barnet om å slutte rekken og tilpasse seg (over)makten, og således ikle seg den fengselaktige skjebne.

Da skolebarna i Ravensburg anno 1811 møtte opp til prisutdeling, hadde de allerede en sang for anledningen:

*Flid og lydighet er plikter
gode borgere ei svikter,
vi for plikten hardt vil streve:
Men slik etter plikt å leve,
preger skolen ene inn
i ungdoms hjerte, sjel og sinn.
At til dyden vi oss vier,
kan vi takke skolen for.
La oss juble høyt i kor:
Leve kongen, ham vi ærer;
Leve staten som oss lærer!⁴*

Barndommens genealogi

Genealogien ser i historien det tilfeldige spillet. Den er ute etter alle store begreper som søker å fange de mangfoldige perspektiver, og omgjøre dem til orden, oppstilling og inspeksjon. Barndom bestemmes av ulike kamper om definisjoner og praksisformer. Ulike ritualer, forventninger, kunnskapsfelt, påbud og forbud osv er instrumenter for kompliserte kulturelle prosesser som alle er avgjørende når barndom skal fastsette (Eriksen 1992). Ulike ideer om barn og barnets natur har blitt utviklet og forsvunnet igjen i historiens løp. Slik må barndom, etter Foucault, forstås som historie. På linje med galskap og seksualitet kan ikke barndom først og fremst forstås som natur.

Foucaults utgangspunkt er en kritikk av makten gjennom dens legitimering via fornuft. Hans ærend er å forurolige der hvor verden bestemmes. Foucault forkaster ikke fornuften men han ser alltid makten i kjølevannet av den.

I forhold til den rasjonalitet og fornuft som til enhver tid blir brukt om og overfor barn er det viktig at vi makter å se hvilke maktinstallasjoner som alltid er med på lasset. Når nissen er med på lasset er han vanskelig å oppdage. Slik er det også med de maktinstallasjoner som følger all rasjonalitet og fornuft. For Foucault er det ikke snakk om at vi kan bli kvitt maktens problem, det være seg gjennom riktige kommunikative talemåter eller gjennom politisk emansipasjon, fordi maktens problem alltid vil forfølge oss. Målet må være at vi kan forfølge og tydeliggjøre makten der den virker. Ikke minst i skolen bør en slik maktrealisme ligge som et underliggende pedagogisk krav. Foucault oppsummerer det slik:

“Let us also take something that has been the object of criticism, often justified: the pedagogical institution. I don’t see where evil is in the practice of someone who, in a given game of truth, knowing more than another, tells him what he must do, teaches him, transmits knowledge to him, communicates skills to him. The problem is rather to know how you are to avoid in these practices - where power cannot

³ Tidsrommet som omfatter overgangen for Foucault er perioden mellom 1750 og 1825.

⁴ Fra Hans Magnus Enzenberger i Samtiden nr 2, 1986.

not play and where it is not evil in itself - the effects of domination which will make a child subject to the arbitrary and useless authority of a teacher, or put a student under the power of an abusively authoritarian and so forth. I think these problems should be posed in terms of rules of law, of relational techniques of government and of *ethos*, of practice of self and of freedom” (Foucault 1991:18).

Foucault gjør her rede for kriteriet for hva han har kalt en ny etikk. En etikk hvor man søker minst mulig grad av dominasjon eller av stivnet institusjonell maktmisbruk.

Avslutning

Mye av den kritikken som er rettet mot dagens ordninger for barn har sin bakgrunn i retorikken om det opprinnelige eller autentiske. Både i forskningen og i samfunnsdebatten ses ordninger for barn som patologiske, fordi vi har fjernet oss fra den opprinnelige og naturlige tilstand hvor barnet kan utvikle seg “fritt”. Enten det er spørsmål om barnehager er et gode eller onde for barn, eller om barn som er brukere av TV eller data ender opp som fremmedgjorte og ulykkelige, ser vi ofte eksempler på retorikk som søker sin legitimitet i det “naturlige”.

Ofte møter vi i dag den sterke retoriske kraften som ligger i å krisemaksimere gjennom påstanden om at barndommen er i ferd med å forsvinne. Jeg har søkt å vise at barndommen ikke forsvinner men derimot lar den seg forandre av ulike ideer og ideskapere. Enhver pedagogikk er avhengig av en eller annen ide om hva barndom er. Utfordringen ligger i å erkjenne at bestemmelsen av barndom først og fremst er et sosialt, kulturelt og normativt prosjekt. Pedagogikkens oppgave blir derfor ikke å definere den endelige barndoms ide, for deretter å brette opp ermene og gå løs på den oppgave det vil være å sette denne ideen ut i livet. Ideen om barndom som betingelse for pedagogikken vil snarere bety at pedagogikken alltid vil være i forandring, slik som ideen om barndom er i forandring. En viktig oppgave for pedagogikken blir å kjenne til historiens ulike barndomsideer, hvordan de blir til og hvordan de forandres.

Innfallsvinkelen til tidligere tiders forståelse av barndom kan lett tolkes ahistorisk. En ahistorisk tilnærming til forståelsen av barndom kan tjene som et retorisk legitimeringsgrunnlag for dagens profesjoner som arbeider med barn og barndom. Gjennom et manglende kritisk perspektiv til vår tids institutering av hvordan barn og barndom forstås, mister vi muligheten og evnen til å kunne avdekke de ulike maktmekanismer som virker i kjølvannet av dagens og fremtidens barndomskonstruksjoner. Vi tror og mener at det er først i vår tid at barn har det best og at barn forstås på den rette måten. Innenfor en historisk forståelse kan vi ikke påstå at vi først i vår tid har den riktige forståelsen av hva barn og barndom er. *Vi vet nødvendigvis ikke noe “mer” om barndom, vi vet noe “annet”.*

Litteratur:

- Aarnes, Asbjørn (1995): Etterord i Jean Jacques Rousseau: Om Ulikhetene Mellom opprinnelse og grunnlag. Oslo: Thorleif Dahls Kulturbibliotek. Aschehoug. Menneskene - dens
- Ariès, Philippe. (1986) Centuries of Childhood. A Social History of Family Life. New York, Vintage Books.
- Eriksen T. Berg (1992): Nietzsche og Det Moderne. Oslo: Universitetsforlaget.
- Foucault, Michel (1990): Nietzsche, Genealogien, Historien. i ARR nr.1. Oslo
- Foucault, Michel (1991): The Ethic of Care for the Self as a Practice of Freedom. An interview with Michel Foucault on January 20, 1984. I Bernauer and Rasmussen: The Final Foucault. London. The MIT Press.
- Foucault, Michel (1994): Overvåkning Og Straff. Det Moderne Fengsels Historie. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Foucault, Michel (1995): Seksualitetens Historie, Bind I. Viljen til viten. Gjøvik: Exil.
- Heede, Dag (1992): Det Tomme Menneske. Introduksjon til Michel Foucault. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Kessen, William (1983): The Child and Other Cultural Inventions. Edited by Frank S. Kessel and Alexander W Siegel. New York: Praeger. Praeger Special Studies.
- Løvlie, Lars (1995): Natur og Kultur - Jean Jacques Rousseau. Upublisert stensil. Pedagogisk forskningsinstitutt. Universitetet i Oslo
- Paglia, Camille (1992): Sexual Personae. Art And Decadence From Nefertiti To Emily Dickinson. London - New York: Penguin Books.
- Rousseau, Jean, Jacques. (1991): Emile, Or On Education. London: Penguin Books.
- Rousseau, Jean, Jacques. (1995): Bekännelser. Juva: Forumbibliotek.
- Steinsholt, Ketil. (1993): Modernitet, postmodernitet, media. Universitetet i Trondheim: Pedagogisk Institutt.
- Winther-Jensen, Thyge (1989): Undervisning og Menneskesyn. Belyst gennem studier af Platon, Comenius, Rousseau og Dewey. Odense: Akademisk Forlag.
- Winther-Jensen, Thyge (1991): "Pedagogiske teorier som svar på ydre rystelser". I Bjarne Bjørndal, Torstein Harbo og Jon Haukaas. Oslo: Ad Notam Forlag. Levende Fortid. red: